

Kolttien satu revontulien synnystä¹

1. Kirjoituksessaan »Kansanomaisia käsityksiä revontulista» (STAEP 1943 ss. 169—192) MARTTI HAAVIO mainitsee myös koltanlappalaisten revontuliuskomukset, joiden mukaan revontulet ovat taistelevia vainajia, surmattujen sieluja tai verestä syntyneitä. Samanlaisia käsityksiä tavataan monilla muillakin, mm. vanhan ja uuden mantereen arktisella vyöhykkeellä asuvilla kansoilla (vrt. mts. 181, HRSA 201—202). Väkivaltaisen »verisurman» saaneista vainajista HARVA kirjoittaa: »Kun yleensä uskotaan, että tällaiset kodittomat ja rauhattomat 'sielut', jotka eivät joudu manalaan, harhailevat ilmassa, on ymmärrettävää, että ne siellä helposti sulautuvat käsittämättömiin luonnonilmiöihin, kuten taivaalla roihuviin revontuliin, aamu- ja iltaruskon säteilyyn y.m., joissa lukemattomat kansat ovat nähneet sodassa kuolleiden henkien tepastelua tai taistelua. Lisäksi on taivaan punerrus herättänyt mielikuvan siellä valuvasta verestä.» (ASU 243—244.)

Lappalaisen folkloren mielenkiintoisimpia ja samalla levinneisyydeltään ahdasalaisimpia tuotteita on kolttien satu, jossa kyseisellä uskomuksella on tärkeä sija. Toistaiseksi siitä lienee talletettu vain kaksi Petsamon entisiltä asukkailta saatua toisintoa. Toisen, Patsjoen kolttien kertoman, julkaisi venäjäksi HARUZIN 1890 (RL 348—349), ja toisen saneli etevä suonikyläläinen sadunkertojatar Kaisa Gavrilov koltaksi magnetofoniin 1953 Jouko Hautalan ja allekirjoittaneen tekemällä keruumatkalla. Seuraavassa julkaistaan nämä molemmat, toisistaan jonkin verran eroavat laitokset vierekkäin suomenkielisinä käännöksinä. Numerolla I merkitty on suonikyläläinen, numerolla II merkitty patsjokelainen toisinto.

¹ Lyhennyksiä: Ant. = J. FELLMAN Anteckningar under min vistelse i Lappmarken; ASU = UNO HARVA Altain suvun uskonto; FM = ANTTI AARNE Finnische Märchenvarianten; HRSA = T. I. ITKONEN Heidnische Religion und späterer Aberglaube bei den finnischen Lappen; IK = A. V. KOSKIMIES — T. I. ITKONEN Inarinlappalaista kansantietoutta; JSV = ANTA PIRAK Jåhttee saamee viessoom; KKS = T. I. ITKONEN Koltan- ja kuolanlappalaisia satuja; KLS = ARVID GENETZ Kuollan lapin murteiden sanakirja ynnä kielennäytteitä; LEF = J. A. FRIIS Lappiske Eventyr og Folkesagn; LEH = J. QVIGSTAD Lappiske eventyr og sagn; LL = OTTO DONNER Lappalaisia lauluja; LMS = J. QVIGSTAD Lappische Märchen- und Sagenvarianten; LoL = GUSTAV VON DÜBEN Om Lappland och lapparne; LS = J. QVIGSTAD — G. SANDBERG Lappische Sprachproben (SUSA III); LTKH = J. QVIGSTAD Lappische Texte aus Kalfjord und Helgöy; LV = ELIEL LAGERCRANTZ Lappische Volksdichtung; LW = ELIEL LAGERCRANTZ Lappischer Wortschatz; Qv.-Sandb. = J. QVIGSTAD—G. SANDBERG Lappiske eventyr og folkesagn; RK = PAAVO RAVILA Ruijanlappalaisia kielennäytteitä Petsamosta ja Etelä-Varangista; RL = NIKOLAI HARUZIN Russkije lopari; RLV = PAAVO RAVILA Reste lappischen Volksglaubens; SKST = EERO SALMELAINEN Suomen kansan satuja ja tarinoita (2. p., 1871); SLNy = IGNÁC HALÁSZ Svéd-lapp nyelv; SSL = KAARLE KROHN Suomalaiset syntyloitsut; STAEP = Suomalaisen tiedeakatemian esitelmät ja pöytäkirjat.

I

Ukko kulki Naainasvaarassa. Naainasvaaraan meni tuohia kiskomaan. Akka sanoo: »Älä mene. Joka paikassa saat kulkea, mutta Naainasvaaraan sinun ei pidä mennä.» Mutta hän ei tottele: »Menee hän Naainasvaaraan.» Meni, Naainasvaarassa kävelee. »Mitähän akalla on täällä kätöksä?» Meni, meni, katsoo: siinä on koivu, niin kaunis koivu, ihan on vaskilehdet. »Tämän hän kaataa.» Kun hän meni ja löi kirveellä, sieltä hyppäsi Aahtsek hajasäärin kaulan ympärille. »Ellet ota minua vaimoksesi, syöpäisen, nielaisen, rautahampain rusennan.» Lähti kävelemään, hänellä on selässään Aahtsek-neito. Menee, lenkopuu tulee, puu oli lengossa. Meni alta, ja siihen jäi se Aahtsek-neito. Sanoo: »Keskimmäiseltä sisareltani et pääse.» Hän otti ja lähti kävelemään ja meni vähän matkaa eteenpäin, niin taas hän näkee kauniin koivun, paljon kauniimman kuin oli äskeinen: hopealehdet. »Tämän kun hän hakkaa, niin tästä hän ottaa hopeita. Hopeita ottaa, niin, hopeita.» Meni, löi kirveellä, Aahtsek kaulan ympärille hyppäsi: »Ota minut vaimoksesi. Jos et ota, niin syöpäisen, nielaisen, rautahampain rusennan.» Hän taas lähti eteenpäin, taas meni lenkopuun alitse, niin se jäi siihen. Sanoo: »Nuorimmalta sisareltani et pääse.» Hän on jo kokonaan lähdössä pois ja on jo melkein Naainasvaaran ulkopuolella kun näkee: koivu on niin kaunis, niin kaunis, että sillä on kultalehdet, aivan kullasta. »Voi, tästä minä en ainakaan mene ohi!» Iskee, niin Aahtsek kaulan ympärille! Sanoo: »Vie minut kotiisi.» Mikäpä auttoi. Lähti kävelemään ukko, kävelee. Huutaa: »Alkoi sataa, alkoi sataa!» Ei, vaan Aahtsek k . . . »Käpyjä putoaa, käpyjä putoaa!»: Aahtsek p . . . selkää pitkin.

Kulki kotiin päin. Aahtsek sanoo: »Kun tulet lähelle, niin avannon reunalle saat hänet jättää. Itse saat kotoan mennä ja käskeä tyttäresi vettä hakemaan.» Akka sanoo: »Sinä olet mennyt ja Naainasvaarassa olet käynyt, Aahtsekin haju lemuua.» Ukko ei puhu mitään. Tytölle sanoo: »Hae vettä!» Tyttö menee vettä hakemaan avannosta, Aahtsek on avannon vieressä. Niin, Aahtsek on avannon vieressä. No, tyttö ottaa vettä avannosta. Aahtsek päästää tyttöltä paulan irti. Tyttö ammentaa, Aahtsek irrottaa paulan, kengänkin koettaa riisua. Tyttö lähti menemään, Aahtsek polkaisee paulan nipukan päälle. Tyttö lankesi, satutti nenänsä niin että siitä alkoi tulla verta. Aahtsek tytön verta nuolee ja käärii paulaa jalan ympärille, verta nuolee ja käärii paulaa.

II

Eli ukko ja akka, heillä oli tytär. Kerran ukko lähti metsään tuohia kiskomaan. Kun hän alkoi tehdä sitä ensimmäisen kohtaamansa koivun ääressä, hyppäsi siitä äkkiä sammakko ja sanoi: »Ukko, ota minut vaimoksesi.» Tämä vastasi: »Mihin minä sinun kanssasi, minulla on jo vaimo», ja jatkoi matkaansa. Sama toistui toisen ja myös kolmannen koivun luona, josta hän aikoi irroitaa tuolta. Kun ukko kolmannen koivun luona kieltäytyi ottamasta sammakkoa vaimokseen, tämä sanoi: »Minulla on saksat; jos minä pistän niillä kerran, tulee kaksi haavaa, jos pistän toisen kerran, tulee neljä haavaa, jos pistän kolmannen kerran, tulee kuusi haavaa ja sinusta tulee verta.» Ukko pelästy, otti sammakon, rakensi hänelle kodan sekä kävi hänen luonaan joka päivä ja teki siellä kaiken, mitä sammakko käski hänen tekemään. Vuoden kuluttua heille syntyi kaksi poikaa ja tytär. Toisen pojan nimeksi he panivat Veistetty kanto, toisen Poronlänki, tyttärensä he nimittivät Teräväsilmäksi. Aluksi he elivät hyvin, mutta kun sammakon lapset vartuivat, niin ne kaikki alkoivat vaatia ukolta ruokaa; hänellä ei ollut sitä riittävästi eikä hän luvannut sitä heille. Silloin sammakko ja hänen lapsensa sanoivat ukolle: »Jos sinä et ruoki meitä, niin me syömme ensiksi sinut, sitten sinun akkasi ja sen jälkeen sinun tyttäresi.» He tekivätkin niin. Söivät ukon, rupesivat syömään akkaakin. Kun he ottivat akan, sanoi hän tyttärelleen: »Kun he syövät minut, kerää kaikki luuni säkkiin ja laske ne. Kaikkiaan saat kokoon 99, mutta niistä tulee olla 100. Lyö silloin Teräväsilmiä, ja hänen suustaan putoaa luu. Ota se nopeasti, pane säkkiin ja juokse pakoon. Kun saavut niitylle, jossa virtaa puro, pane luut maahan, lyö niitä kolme kertaa koivun oksalla, ja niistä syntyy tupa. Asu siinä, ja ota vielä tämä untiikki.» Sammakko ja hänen lapsensa söivät akan. Hänen tyttärensä teki niinkuin hän oli käskennyt. Kerättyään luut hän löi Teräväsilmiä selkään ja tältä putosi viimeinen luu. Teräväsilmä sanoi: »Tulee vielä sinunkin aikasi, silloin herkuttelen.» Mutta tyttö juoksi niitylle, jossa virtasi puro, pani äidin luut maahan, löi niitä kolmesti, ja niistä syntyi tupa. Sammakko lapsineen muisti pian akan tyttären, alkoi ajaa häntä takaa ja vihdoin löysi hänet. Sammakko lähetti aluksi hänen luokseen ensimmäisen poikansa saadaksen tietää, kuinka hän elää. Poika tapasi hänet ja pyysi lupaa levähtää hänen luonaan matkan jälkeen. Tyttö tunsivat hänet, mutta kuitenkin syötti ja juotti hänet

Menivät kotaan. Ukon puolelle kotaa meni se uusi vaimo. Rupesivat elämään. Syntyi tytär, Pystykaulus. Syntyi toinen tytär, Tervaskanto. Kolmas tyttö syntyi, Vilhusilmä. Rupesivat elämään, alkoi vaimo sairastaa.

Entinen vaimo elelee tyttärensä kanssa, sen ensimmäisen tytön, joka on hänen tyttärensä. Sanoo tyttärelleen: »Nyt minut kai tapetaan. Kun rupeavat minua tappamaan, keittämään ja syömään, niin yksi luo katoaa, reisiluu. Reisiluu katoaa. Sinun pitää lyödä Vilhusilmää niskaan, se löytyy häneltä. Sitten kun ne ovat syöneet, saat viedä luut joen rantaan ja asettaa pystyyn. Sinne saat panna minun luuni.»

Ukko väkineen otti ja alkoi elää. Vaimo tyttäriään neuvoo ja nämä ukkoa vannottavat: »Ukko, ukko, vanhemman akkasi tappanet, nuorempi toipuu.» Kului, kului aikaa. Ensimmäinen tyttö kävi ukon luona, ei saanut lupaa, eikä toinenkaan. Aahtsek pani kolmanneksi Vilhusilmän. Tämä sai. Ukko karjaisi: »No, syökää mahaanne!» Meni, meni aikaa, niin tulivat ja tappoivat sen akan. Söivät. Kerkesivät syömästä. Akan tytär rupesi keräämään äitinsä luita. Luita keräsi, keräsi, reisiluu puuttuu. Reisiluuta ei ole. Hän otti ja löi Vilhusilmää niskantyyveen: se oli nielaisut luun. Tyttö otti senkin.

Meni puron rannalle, pani luut, asetteli. Meni kolmen vuorokauden kuluttua katsomaan, niin talo oli sinne syntynyt. Talo oli syntynyt, hän meni taloon. Auringon tuli hänelle toveriksi. Auringon kanssa leikkii ja elää. Heillä on mesimarjoja ja vaikka mitä. Auringon kanssa leikkii ja silkkiä kutoo.

Niin alkoi viipyä siellä tuo tyttö. Silloin tällöin käy kodassa, taas mence taloonsa, aurinko nousee ja auringon kanssa leikkii. Kului aikaa, hän eleli, eleli, niin toiset rupesivat vannottamaan: »Mikä on hänellä työnä, missä akan tytär kulkee?»

Aahtsek lähetti Pystykaulunksen katsomaan. Akan tytär pani hänet nukkumaan, itse eli päivän. Pystykaulus heräsi, lähti takaisin. »Mitä näit siellä?» »En nähnyt mitään, en kuullut mitään. Ei ole mitään.» »Akan tytär viipty, jotain pitää olla!» Toisena päivänä lähetti Tervaskannon. Se kävi, ei nähnyt mitään. Sitten Vilhusilmä meni. Se kertoi, että siellä auringon kanssa leikkii, mesimarjoja syö, kultia, silkkejä kutoo. Niin Aahtsek sai tietää, miten hän elää. »Se ei ole akan tyttären asunto, se on sinun!»

No, mitä he akan tyttärelle tekevät? Akan tyttären ompelivat hylkeennahan sisään. Ukko pani sinne pienen puukon, tytön kouraan pani. Hylkeennahan sisään ompelivat ja työnsivät järveen.

sekä pani nukkumaan. Näin tehdessään hän sanoi pojalle: »Minä etsin vielä sinun päästäsi täitä», ja alkoi etsiä päätä. Samalla hän kuin sattumalta pisti häntä silmiin ja korviin unitikulla, jonka äiti oli hänelle antanut; seurauksena oli, ettei poika nähnyt eikä kuullut mitään. Akan tytär sillä aikaa leikki auringon kanssa ja kirjaili vyötä hopealla ja kullalla. Illalla sammakon poika heräsi, ja tyttö lähetti hänet kotiin. Äitinsä luokse tultuaan hän sanoi: »Akan tytär elää hyvin ja oli minulle hyvä.» Tytön elämästä hän ei osannut sanoa sen enempää, ja sammakko sanoi hänelle: »Sinulle annettiin nimeksi kanto, ja syystäkin.» Toisena päivänä sammakko lähetti toisen pojan, ja hänelle akan tytär teki samoin kuin ensimmäisellekin. Tämän kuultuaan sammakko vihastui ja sanoi: »Länki sinä olet ja längeksi jäätkin.» Kolmantena päivänä sammakko lähetti akan tyttären luokse Teräväsilmiin. Hänen suhteensa akan tytär menetteli samoin kuin sammakon poikienkin: hän pisti häntä silmiin ja korviin, ja hän lakkasi näkemästä ja kuulemasta. Mutta Teräväsilmiä olikin toiset silmät niskassa, ja niillä hän nukkusaan näki, että akan tytär leikki auringon kanssa sekä kirjaili vyötä hopealla ja kullalla. Ennen iltaa hän nousi ja meni äitinsä luo ja kertoi kaiken hänelle. Sammakko kiitti tyttärtä, ja he päättivät tehdä seuraavana aamuna lopun akan tyttärestä. Tämä aavisti asian ennakoita, sitoi senvuoksi vyön ympärilleen vaatteiden alle ja piilotti vaatteisiinsa myös unitikun. Palmikkoonsa hän kaiken varalta pani pienen veitsen. Aamulla sammakko murtautui lastensa kanssa akan tyttären tupaan; he sitoivat hänet ja ompelivat hänet hylkeennahan sisään, kantoivat meren rantaan ja heittivät veteen. Tällöin Teräväsilmiä huudahti: »Tytön tupaa ei enää olekaan.» Sammakko sanoi: »Myöhään huomasiit, hän on jo kaukana.» He lähtivät kulkemaan metsiä ja soita ja nytkin luultavasti kulkevat.

Aallot kantoivat akan tyttären rantaan. Hän ratkoi veitsellä auki nahan, tuli ulos rannalle ja lähti kulkemaan minne nenä näytti. Matkalla hän ravitsi itsensä marjoilla ja saapui vihdoin erään talon luo. Hän poikesi siihen; kaikkialla oli tyhjää, vain verta oli lattialle valuneena kokonainen järvi. Kaksi kertaa hän ammensi veren pois, mutta verta tulvi uudestaan esiin. Vihdoin kolmannella kerralla verta ei enää tullut. Hän pesi tuvan ja hänen tuli nälkä. Hän katsoi, olisiko talossa mitään: näki uunin takana rieskoja, otti niistä yhden, taittoi palasen ja söi. Häntä kammotti se, että tuvassa oli ollut verta, eikä hän tuntenut oloansa hyväksi.

Missä lie ajelehtinut, missä ei liene ajelehtinut, mihin lienee mennyt, mutta viimein kuulee, että hän ajautuu rantaan vasten. Tuntui olevan maa alla. Hän leikkasi puukolla hylkeennahan auki, ryömi ulos, niin on maalla. Mistä tietää missä on? Maalle ryömi ja lähti kävelemään. Ei kauan kulkenutkaan, tuli talo vastaan, pieni talo. Meni taloon. Lattia oli aivan verinen, kauhea. On paljon verta, kun ihmiset ovat leikelleet itseään. Tuvassa ei ole ketään. No, tyttö oli, oli, yö rupesi tulemaan. Hän pesi tuvan lattian, pesi. Kolme leipää on pöydällä. Yhdestä leivästä leikkasi palasen. Siitä leikkasi palasen ja söi sen. Sitten heittäytyi lahovärttinäksi sängyn alle, vanhaksi kehruvärttinäksi. Tuvassa ei ollut ketään. Hän rupesi siinä olemaan. Oli, oli, niin ihmisiä tuli, kolme henkeä. Yhdessä tupaan tulivat ja rupesivat leikkelemään itseään, leikkaamataudissa ovat. He ovat vainajia, muutamilta on jalat leikattu, miltä on leikattu mitään. Rupesivat leikkelemään, veri rupesi vuotamaan. Hän on alallansa, hän näkee kyllä, mutta nuo eivät näe. Ensinnäkin tulivat, niin sanoivat, että ihminen on käynyt, kun tupa on pesty ja Naainasin leivästä on pala leikattu. Naainasin leivästä on pala leikattu, Naainas on siellä. Tyttö oli siinä allaan ja toiset yön metelöivät, metelöivät. Niin lähtivät. Päivä alkoi koittaa, minne lienevät menneet. Hän nousi ylös, ikäänkuin olisi muka nukkunut, nousi ja taas pesi sen tuvan. Taas yöhön asti eläi, taas siitä leivästä palan leikkasi. Toisen kerran tulivat, taas näkivät: tupa pesty. »Kuka lienee ollut», alkoivat ihmetellä, »se täytyy saada selville, nainen se lienee.» »Jos olet nainen, vanha jos lienet, niin tule isoäidiksi, jos keskiikäinen, niin äidiksi, nuori jos olet, tule vaimokseni!» Sitten Naainas löysi sen värttinän. Naainas löysi, alkoi pyörittää, alkoi vannottaa. Hän kieppui, kieppui, kieppui. Viimein katkaisi kahtia, siitä tuli naisihminen, tyttö. Sitten hän sanoi: »No, sinä kun nyt olet täällä, niin sinusta tulee minulle vaimo.»

Miten ollakaan, hän vei tytön järven rantaan ja sanoi: »Kun sinä nyt tästä menet, niin sinun pitää huutaa sitä venettä, jossa Naainas haavoitti itsensä. Se pitäisi saada selville. Kun tulevat hakemaan, niin sinun tulee kysyä sitä kaarta, jota pannessaan Naainas leikkasi itseänsä. Sen kaaren päälle sinun pitää istua.» Niin hän meni, käveli sinne järven salmelle. Päivällä käveli. Meni, niin huusi järven yli. Järven yli huusi, sano: »Se vene tuokaa, jossa Naainas haavoitti itsensä!» Akka sanoo: »Mikä ihminen tuli, kun Nainasaz'iani [dem.] muistele? Nainasaz'ini on aikaa sitten kuollut,

Hänen arvelunsa mukaan tupa kuului surmatuille ihmisille, jotka öisin tulevat tänne ja leikkelevät itseään, mistä syystä revontulet ilmaantuvat taivaalla. Hän muuttautui kaiken varalta värttinäksi. Päivän kuluttua tuli taloon joitakin ihmisiä, jotka sanoivat: »Täällä on ollut ihminen, nainen, mutta häntä ei näy.» Kaikki ottivat rieskan ja havaitsivat, että yhden leipä oli aloitettu. Hänen nimensä oli Naainas. He sanoivat: »Naainas, tämä ihminen on sinun sukulaisesi!», ja lähtivät. Jäätyänsä yksin Naainas sanoi: »Sinä, joka täällä olet, näyttäyty: jos olet vanha mies, tulet isäkseni, jos vanha nainen, tulet äidiksi, jos nuorukainen, veljekseni, jos vaimo, sisarekseni, jos neito, vaimokseni.» Kohta kun hän oli tämän sanonut, värttinä hyppäsi uunin takaa ja muuttui tytöksi. Hän sulki tytön syliinsä, suuteli häntä ja sanoi: »Sinusta tulee minun vaimoni. Mutta täällä et voi elää, täällä ihmiset leikkelevät itseään. Mennään, vien sinut äitini luo.» Hän vei hänet tielle, antoi lankakerän ja sanoi: »Heitä tämä tielle: minne se vierii, sinne mene. Katso kerää, muualle älä katso, muuten revontulet vievät sinut mukanaan taivaalle. Tulet joelle. Siellä huuda, kutsu lautturia, niin sinut vie yli äitini; hän elää joen toisella rannalla. Veneessä älä istu sille paikalle, jossa leikkasin itseäni haavan; kysy sitä äidiltä, hän näyttää. Kun tulet perille, tee kota: me tulemme elämään siinä yhdessä.» Yöllä revontulet säikäyttivät tytön melkein hengiltä siitä syystä, että hän kuuli kuinka revontulet lauloivat: »Naainasin vaimo tulee, mutta pian hänet ottaa aurinko.» Hän kulki kauan kerän jäljessä, saapui joelle, meni sen yli ja rakensi kodan ja alkoi elää siinä. Hänen luokseen tuli Naainaskin. He kävivät levolle, ja akan tytär ripusti hopeavyönsä kattoon vuoteen yläpuolelle. Naainas heräsi aamulla ja aikoi nousta ylös, mutta akan tytär näytti hänelle vyötä ja sanoi: »Nuku, on vielä yö, katso kuinka tähdet loistavat taivaalla.» Näin hän petti hänet kolme kertaa. Lopulta Naainasin äiti huusi: »Miniä, ota porontaljat, ne kuivuvat auringossa ja silloin mies

koska lienee itsensä leikannut. Raudan leikkaamana on kuollut.» Se siitä. Akka otti ja tuli, ja vaimo astui veneeseen: nainen on siinä. Sanoo: »Mitä kaarta pannessaan loukkasi itsensä Naainas?» »Tätä kaarta pannessaan loukkasi itsensä.» Niin siihen istui.

Niin meni aika. Kun yö tulee, Naainas tulee nukkumaan. Päivä kun koittaa, niin katoaa. Kerran sattui, että hän on »päiväy-

tynyt».² Ovat päiväytyneet, Naainas on siinä kuolleen, päivällä ei elä. Yöllä elää. No, vaimolla vettä janottaa. Herättelee: »Naainas hyvä, Naainas hyvä, ammenna minulle vettä!» Naainas on kuolleen, ei ole elossa. »Aurinko hyvänen, entinen hyväseni, ammenna minulle vettä!» Aurinko toi vettä. Aurinko toi vettä, hän rupesi juomaan, paiskasi astian. Aurinko lähti lentoon akan tytär mukanaan.

Revontulet niistä syntyivät, raudan leikkaamista ihmisistä. Satu loppui.

lähtee sinun luotasi.» Kuullessaan tämän hän peittämättä päättään liinalla kurkisti ulos kodasta, jolloin aurinko tarttui häntä hiuksista. Hän huudahti: »Naainas, anna minulle vettä, aurinko polttaa minut!» Naainas juoksi, otti kiinni hänen jalastaan, jotta aurinko ei veisi häntä mukanaan, ja siihen Naainas kuoli. Vaimo, keksimättä muuta neuvoa, sanoi: »Aurinko, valele minua vedellä!» Aurinko sääli häntä, valeli häntä vedellä, mutta samalla otti hänet mukaansa, ja hänestä tuli auringon vaimo.

Toisintoon II liittyy kertomus auringolle ja hänen vaimolleen syntyneen tyttären vaiheista. Vanhemmat laskevat tytön maan päälle, missä hän menee naimisiin paimenen kanssa. Naapuriensa kateuden ja uhkausten säilyttämänä nuoripari lähtee etsimään turvaa auringolta, joka tulee heitä vastaan porolla ajaen. Tytär palaa pian takaisin, mutta vävy joutuu auringon vaatimuksesta matkaamaan päivässä maan ympäri kolmenlaisella ajokilla: aamulla karhulla, puolenpäivän aikaan porohirvaalla ja illalla porovaatimella. Hirvas kaatuu maahan kuolleen, mistä syystä aurinko kehottaa miestä kohtelemaan eläimiä suopeammin. Kolmantena päivänä aurinko ja hänen vaimonsa hyvästelevät vävynsä ja lähettävät hänet lahjoihin varustettuna alas maan päälle. Paimen palaa kotiinsa ja alkaa vaimoineen elää entistä rikkaampana.

2. Revontulisadussa on varmaan runsaastikin nuorta kansainvälistä kulkutavaraa, mutta ehkä myös piirteitä, jotka periytyvät muinaisajan taruista. Esim. Naainas loukkaa itsensä pahasti veneenteossa, nimenomaan jalkaan, kuten tämän kirjoittajalle kerrottiin Kolttakönkäällä 1935, mikä piirre muistuttaa Väinämöisen polvenhaavaa. Minkä verran sadussa kokonaisuudessaan on folkloristisesti merkittävää, jääköön ammattimiesten pohdittavaksi, mutta lähinnä filologisessa taustan selvittelyssä voinee lappologi olla hyödyksi, ja siinä mielessä tehtäköön tässä vielä joukko huomautuksia.

Nimi *Naainas* esiintyy paitsi revontulisadussa myös patsjokelaisten hokemassa »Nainaz naikka, pēive ivje», jonka on erikoisella nuotilla lausuttuna uskottu yllyttävän revontulia (KKS 156). Lause sinänsä ei merkitse mitään (*pēive* 'auringon'), mutta liittyy tyypiltään kaikilla lappalaisalueilla tavattavaan »rengonkieleen», jossa on usein miltei tuntemattomiksi väänneltyjä lapin tai suomenkin sanoja ja jota saduissa puhuvat staalet, syöjättäret, aarteenhaltijat yms. yliluonnolliset oliot. Edelleen mainitaan Naainas Kuolan niemimaan länsiosassa, Muotkassa, asuvien kolttien »Heinäsirkan laulussa» (KKS 242):

Tsertse tserelä,
ota minut vaimoksesi
syö ja juo
raudoilla rämäytä
päivin³ leiki
mesimarjoja syö
Nāinas hyväseni.

² So. jäänyt nukkumaan ohii auringonnousun.

³ Alkutekstin *pēivin* (komit.) on satumme valossa luultavasti käännettävä 'auringon kanssa'.

Tämä laulu, joka lienee käsitettävä sirkaksi muuttuneen (vrt. myöh.) Aahtsekeinon esittämäksi, viittaa siihen, että revontulisatu tunnetaan tai on ollut tunnettu laajalti kolttain mailla. Ruijanlappalaisessa, Varangista 1891 muistiinpannussa sadussa (LES I 522—524) herjaa auringon, kuun, tähtien ja revontulten pilkkaaja kuuta laulunpätkällä, jossa on mm. säe »*sew'njis ija šel'ga naina*» («pimeänä yönä [se] kiiluu, naina»). Jos sen viimeinen, käsittämätön sana ei ole vain joikutyylin mukainen »Lallwort», niin se kenties sisältää hämärtyneen viittauksen Naainasiin, jolloin tässä olisi tämän myyttillisen nimen läntinen rajapyykki.

3. Sadussamme mainituista Aahtsekin lasten nimivarianteista⁴ *Tarve-tšuo*lda t. -*tšuo*ldaž 'Tervaskanto, -nen' ja (Haruzin) *Verrun-tšuld* (oikeammin *Vierrom-* t. *Vierram-tšuld*[a]) 'Veistetty kanto' eivät kaipaa selitystä. Hämärähköksi jää, millaista esinettä tarkoittaa *Jieχtseähppl*as, (Haruzin) *Ikt-sepal*ast. Erheellinen joka tapauksessa on Haruzinin käänös 'Poronlänki' («*Олений хомымэ*»). Nimen jälkiosa merkitsee 'kaulusta' ja alkuosa on epäilemättä sama sana kuin *jieχt(a)*'pieni nahkapala'. 'Pystykaulukseksi' nimen tulkitse pari Helsingissä joku vuosi sitten vierailutta Sevettijärven koltaemäntää. Saman yhdysanan on LAGERGRANTZ saanut Norjan Näätämössä asuvilta koltilta: *jieχt-see*^{Hpp}laz 'Pelzkragen' (LW n:o 6212:3). Kaikkein erikoisin on Aahtsekin nuorimman tyttären nimi *Kaddzem-tšaalmaž*, (Haruzin) *Kidzim-tšalm*. Haruzin tulkitsee sen 'Terävisilmäksi' (= »*Отпоролазка*»), ja mainitut Sevettijärven emännät, joille niinikään nimitys *kaddzem-tšalm(e)* oli tuttu, selittivät sen merkitsevän 'vilkas- l. vilhusilmää'. Mikä on *kaddzem* sanan alkuperä, on tietymätöntä, mutta on huvittavaa todeta, että syöjäntären nimeä tarkoin vastaava yhdyssana on tavattu inarinlappalaistenkin keskuudessa; A. V. KOSKIMIES on näet 1886 merkinnyt muistiin lauseen *tobbën lē lamāž kazžēm-čalmmeh* (= »siellä ovat olleet k.-silmät»), jonka hän selittää: »sanotaan siitä kun joku salaa katsoo toisen tekoa, missä ei saisi».

4. *Aahtsek* nimi lukuisine muunnoksineen on levinnyt Kuolan niemimaan itäisimmästä osasta Piitimen Lappiin saakka. Ainoastaan etelälappalaiset eivät näy tähän yhteyteen kuuluvaa nimeä tuntevan. Aahtsek on syöjäntär, noita-akka, paha haltijatar tai staalon vaimo. Kovakuoriaiset, suosirkat, hämähäkit, toukat tai sammakot mainitaan Aahtsekista taikka hänen tyttärestään syntyneiksi. Tästä syystä Haruzinin satutoisinnossa häntä sanotaan sammakoksi, vaikka on selvää, että lapinkielisessä alkutekstissä on tässäkin tapauksessa ollut *Aahtsek*. Nimi tavataan koltassa myös jälkiosana appellatiivissa *jeägg(e)-aahtsek* (= »jänkä-a.») 'suosirkka'. Turjanlapissa *Aadz* (Genetillä *Āc* g. *āccīye*) on 'paha naispuolinen olento, pienempi ihmistä; heitä oli

⁴ Lapinkieliset sanat on tässä kirjoituksessa koetettu kauttaaltaan merkitä mahdollisimman yksinkertaisella tavalla.

tarun mukaan 4, äiti ja kolme tyttäätä, jotka vihdoin kirottiin hämähäkeiksi' (KLS 181). Täällä siis syöjätärperheen kokoonpano on ollut täsmälleen sama kuin Kaisa Gavrilovin revontulisadussa. Kohdatessaan metsässä miehen nämä olennot hyppäsivät kaikki hänen niskaansa ja vaativat häntä kantamaan heidät kotiin; jos mies ei totellut, niin he imivät hänestä veren (mts. XLII). Tältäkin kohdin turjalainen traditio muistuttaa Suonikylän revontulisatua. Kildininlapissa pahan haltijattaren nimi on *Aadtse*. Inarinlappalaiset tuntevat nimen monina äänteellisinä variantteina ja eri merkityksissä. Koskimiehellä on *Attšenj* (IK 13), JAAKKO FELLMANILLA *Atshen nieida* 'A.-neito' (Ant. II 86) kuuuhun tarttuneen ihmisen nimi, ja vielä nykyisiltäkin inarilaisilta kuulee nimityksen *männndää pikkadijee Aattšan* 'kuuntervaaja A.'. 'Suonenvettoa' merkitsee *attšan, aattšan, attšin, aattšin, hattšin*, (vanh., ÄIMÄ) *atsidžan* varsinkin sanontatavassa *a. keäsa suona* 'a. vetää suonta'. *aattšan ritšäh meddal!* 'a:n haarat pois!' sanottiin, kun haarukkaoksasta kiskottiin pois sivuoksat (= a:n haarat), niin että jäi jäljelle pelkkä haarukka. Tällä nähtävästi ihmisen haaroja kuvaavalla kapineella vitsottiin parantamistarkoituksessa suonenvedon vaivaaman henkilön jalkoja. Koskimiehen muistiinpanoissa *aattšinj, aattšenj* on myös 'sirkka', nykyisinkin *jeggi-aattšan* (»jänkä-a.») 'joku suohyönteinen'. *Atshen nieidan* kiimaisuudesta puhuu jo Fellman, ja edelleenkin ovat yleisiä sellaiset haukkumasanat ja -sanonnat kuin *pannahäa kime-aattšan* 'pannahisen kiima-a.' ja *aattšan-nallii* 'a:n kaltainen', so. 'liiaksi miehiin menevä, kiimainen (tytöstä)'. Norjanlappia koskevia sanakirjatietoja NIELSENIN mukaan: *äččišädne, äšišädne, hättišebmē, hättišen* 'navn på en kvinnelig eventyrskikkelse (som bl.a. tenkes å forårsake senestrek), brukt også som benevnelse på en overilet, ubetenksom kvinne; Thanatophilus lapponicus, en åtselbille', *müst gessa ā. (h.) suonā* 'jeg har senestrek', *äččišäne law'žě-gip'po* 'kvastformig utvekst på en gren, »heksekost»'. Ruotsinlappalaisen kohdalta tietää LINDAHL—ÖHRLING: *atsitje, atsitjenedne, atsitjehene* 'lamia quaedam, cujus maritus fuit stalo, monstrum sive gigas, qui ut ipse infestissimus Lapponibus, ita hostilis etjam progeniei parens fuit, a qua olim vexatos se fuisse fabulose perhibent Lappones', *atsitjen tuorelem (tuoreldak)* 'spasmus tendinis sive nervi cujusdam', *atsitje suonab tuorela* 'spasmo affici', *atsitje* 'etjam appellatur insecta aspectu deformiora', luulajanlapista GRUNDSTRÖM: *hähtsiljedne* 'en ljusbrun, flygande skalbagge, vidpass en tum lång, som lämnar våta illaluktande fläckar efter sig på kött; underjordisk varelse; kvinna som är hafsigt, slarvig och mycket litet uträttar med sitt springande'.

Erittäin yleinen on *Aahtsek, Äččišädne* jne. sadustossa suomalaisten kansansatujen syöjättären tapaisena olentona. Revontulisadun lisäksi voidaan mainita ainakin yhdeksän muuta satu- ja tarina-aihetta, joissa *Aahtsek* on mukana. Niiden luetteleminen on ehkä paikallaan.

A. Saduista laajimmalle levinnyt ja varmaan yksi vanhimpiin kuuluvia on pääpiirteittäin kerrottuna seuraava (vrt. LMS 26, n:o 975): Syöjätär ottaa (leski-)vaimolta tämän pienen

pojan ja jättää oman tyttärensä tilalle. Joko poika ryöstetään tai järjestetään marjanpoimintakilpailu, jossa voittaja saa pojan. Kilpailussa syöjätär täyttää astiansa nopeammin, mutta usein tämän mainitaan johtuvan petoksesta: syöjätär panee astian pohjalle varpuja tai roskia, jotka hän peittää marjakerroksella. Vaimo elää syöjättären tytön kanssa suuressa köyhyydessä, kun taas syöjätär voi oivaksi metsästäjäksi kehittyneen nuorukaisen elättämänä hyvin. Kerran poika osuu tulemaan oikean äitinsä kodalle, kun sen asukkaat parhaillaan keittelevät padassa pettupuuroa, kankärajoja, vanhoja peskin kappaleita tms. Seinän takaa tai kiivettyään kodan katolle metsästäjä kuulee vaimon valittavan kovaa osaansa sekä ymmärtää tämän puheesta, ettei hän olekaan syöjättären poika. Hän pudottaa lakeisaukosta rasvaisen lihakimpaleen pataan. Tyttö huomauttaa keitokseen kihoavan rasvaa. Vaimo vastaa: »Sinun syöjätär-äiditäsä (s.-äitisi luista, rinnasta, takapuolesta jne.) rasvaa kihoaa», mutta havaitessaan asian todeksi hän arvaa poikansa tulleen. Metsästäjä astuu tervehtimään; äiti ja poika sopivat syöjättären surmaamisesta, mikä suoritetaan polttamalla syöjätär kotoansa, iskemällä hänet kuoliaaksi tai muulla tavoin. Syöjättären tuhka voi syntyä toukkia, kovakuoriaisia yms. Myös tyttö tavallisesti tapetaan tai hän esim. lähtee loikkimaan sammakkona. Vaimo ja poika alkavat elää yhdessä.

Toisintoja: a) Lumbovsk (turjanlappia), KLS 235, käännös 270—271. Lyhyt, puutteellinen toisinto. Pojan äiti lyö syöjätärtä otsaan kaavinraudalla. — b) Lumbovsk, KLS 236—237 käännös 272—273. Loppu normaalisti poikkeava: vaimo ei saakaan poikaansa takaisin, vaan metsästä syöksyy hänen kimppuunsa kolme syöjätärtä (*Aadz*), jotka syövät hänet. Revontulisatuko on tähän sekaantunut? — c) Jokonga (turjanlappia), KKS 285—287. Syöjättären surma kuten a-toisinnossa. — d) Šongui (kildinlappia), kirjoittajan muistiinp. v. lta 1943. Vaimo ja hänen poikansa lähettävät syöjättären (*Aadtse*) tyttären kuuhun, sanoen: »Siellä palaa lampputti, mene sinne syöjätär-äitisi luokse.» Syöjättären surma kuten a- ja c-toisinnossa. — e) Patsjoki (kolttien kertoma, julkaistu venäjäksi), RL 351—352. Aahtsekin tytär suistetaan hiillokseen ja Aahtsek lyödään kuoliaaksi. Poika sitoo hänen ruumiinsa hevosen häntään ja lähtee ajamaan. Mihin Aahtsekin pää putosi, siihen kasvoi punaista sammalta, jota lappalaiset käyttävät kuivikkeena komson pohjalla; mihin hänen jalkansa putosivat, siihen mustaa sammalta, jota käytetään veneentee. — f) Suonikylä (kolttaa), Kaisa Gavrilov magnetofoniin 1953. Aahtsek silpoutuu palasiksi hevosen kiskomana ja hänen tyttärensä muuttuu suosirkaksi. — g) Inari (tunturilappia), Elli Jomppanen Menesjärveltä magnetofoniin 1956. Päähenkilöt: syöjätär *Häccšän-ak'ko* ja hyvä vaimo *Nävišän-ak'ko* (*ak'ko* 'akka'). Syöjätär varoittaa kasvattipoikaansa menemästä Pyhävaaran taakse. Poika menee kiellosta huolimatta ja löytää oikean äitinsä. Kun metsämies palaa syöjättären luo, tämä pyytää häntä ammentamaan hänelle vettä, mutta poika suistaakin akan tulen. Hän lyö kuoliaaksi myös syöjättären tytön, joka katkeaa kahdeksi kappaleeksi. Toinen puolikas lähti hyppimään sammakkona ja hyppii vieläkin. Kertoja oli unohtanut, mitä tuli toisesta puolikkaasta. Sadun johdantona B-motiivi. — h) Utsjoki, Fellmanin lyhyt referaatti Ant. II 98. Päähenkilöt *Hattisen galgo* 1. *Havitsen galgo* ja *Navitsen galgo* (*galgo* 'vaimo'). H.-g:n tytär hyppää avantoon ja kasvatusäiti lyö häntä rautalapiolla selkään. Tyttö tulee tästä kyttyräselkäksi ja muuttuu sammakoksi. — i) Alattio (norjankiel. käännös lp. alkutekstistä), LEF 17—19. Päähenkilöt *Hacciš-ødne* ja *Njaviš-ødne*. — j) Jyykeä (norjanlappia), LES III 386—387. *Ašēšedni* ja *Njavešedni*. A. ammutaan. Sadun johdantona B-motiivi ja jatkona E-motiivi. — k) Balsfjord (norjanlappia), LES II 228—229. *Ašēšedni* ja *Ludešedni*. Poika pieksää A:n, mutta A:n surmaamisesta ei puhuta. Johdantona B-motiivi. — l) Kaaresuvanto (norjanlappia), LV II 195—199. *Ačēšedne* ja *Njavešedne*. A. varoittaa poikaa: »Älä mene viiden kuuden vaarasan taakse». Kun poika palaa A:n luokse, tämä sanoo: »Sinussa on Njavešednen hajua.» A. poltetaan. Jatkona E-motiivi. — m) Ofoten (norjanlappia t. norjan- ja luulajanlapiin välimurretta), LES IV 498—500. *Ačēš-ødne* ja nimeltä mainitsematon leskivaimo. A. tyttäreineen poltetaan. A:lla on staalon vaimon luonteenomaiseen välineistöön kuuluva rautainen imupilli. — n) Vaikijaur (luulajanlappia), SLNy I 93—96. Päähenkilöt: *Häciš-itnie*, joka on staalon vaimo, ja *Njaviš-itnie*. Staalon vaimon kieltoa uhmaten poika menee kolmannen vaaran taakse. Sadun lopusta kertojalla kaksi versiota: toisessa poika tappaa H:n tyttären, toisessa menee naimisiin tämän kanssa. — o) Arjeplog (piitimenlappia), SLNy V 9—12. *Ahciš-hätne* ja *Njaviš-hätne*. Ä. poltetaan, ja hänestä tulee kovakuoriainen. Nj. toivoo poikansa säästävän Ä:n tyttären, mutta poika työntää tämän järveen; tyttö muuttuu sammakoksi. — p) Hatfjellad (etelälappia), LEH 278—281. *Ačēšednen* nimi puuttuu kuten muistakin etelälp. toisinoista. Päähenkilöt *Ruhteke* 1. staalon vaimo ja *Navis-ødne*. Pojan ollessa metsällä R. ahmii sammakoita, vesihyönteisiä ja hiiriä, jotka hänestä ovat parasta herkkua. Poika säästää äitinsä pyynnöstä R:n tyttären. — r) Dronheim (etelälappia), LEH 308—311. Staalo, jonka vaimo on *Rutege*, surmaa erään lappalaisen ja ryöstää hänen poikansa. Pojan oikean äidin nimeä ei mainita. R. varoittaa poikaa menemästä vaaralla kasvavaan tiheään metsään. Äidin pyynnöstä poika säästää R:n

tyttären, meneepä myöhemmin tämän kanssa naimisiinkin. — s) Drontheim (etelälappia), LEH 310—315. Henkilöt samat kuin edell. toisinnossa. Poika ohjaa viekkaasti staalon oksilla ja lumella peitettyyn avantoon ja iskee häntä keihäällä päähän. Rutegen hän työntää tuleen. — t) Ruotsinlappalaisten saduista yhdistelemällä muodostettu, runomittaisiakin kohtia sisältävä versio, jonka on laatinut ja v. DÜBENILLE kertonut ANDERS FJELLNER, on julkaistu LoL 331—333. Päähenkilöiden nimet ovat asussa *Attjis-ene* ja *Njavis-ene*. Kuollessaan A. uhkaa kostaa tavalla, josta hänen surmaajansa jäkeläisetkin tulevina aikoina saavat kärsiä, nim. aiheuttamalla suonenvetoa (tämä repliikki lienee Fjellnerin sepittämä kansanomaisten uskomusten pohjalla).

B. Varsinaisesti Norjan Lapissa esiintyy kertomus *Äččisædnen* ja *Njavisædnen* poroista. Suomesta siitä lienee toistaiseksi saatu talteen vain yksi suppea toisinto. Fjellnerin satuyhdistelmässä (LoL 329—) mainitaan molemmat naiset kyllä poronhoitajina, mutta ko. tarinalle olennaisia piirteitä ei siinä ole. Varmasti Fjellnerin omaa keksintöä on se, että pahan haltijattaren kuollessa hänen poronsa, eikä siis hän itse, muuttuivat »muiksi eläimiksi»: sammakoiksi, hyönteisiksi ym. Tarina (vrt. LMS 37, n:o 33) sisältää seuraavaa: Oli kaksi vaimoa, *A.* ja *Nj.* Kummallakin oli poro (vaadin, poroja). *Nj.* kohteli porojaan hyvin, mutta *A.* lypsäessään repi ja potki. Tästä syystä *A:n* porot päättivät lähteä pois emäntänsä luota, ja niistä syntyivät peurat. Kesyporot taas ovat *Nj:n* porojen jälkeläisiä. Parissa toisinnossa *A.* vihoissaan tappaa *Nj:n* porot havaittuaan omien porojensa jättäneen hänet.

Toisintoja: a) Inari, Elli Jomppanen v. 1956. Puutteellinen. Sen jälkeen seuraa *A:g* (vrt. edellä). — b) Koutokeino, LES II 326—327. Hyvä toisinto. Vaimojen nimet *Haččesædne* ja *Njavesædne*; he ovat sisaruskia. Lopussa kuvaus köyhydestä, johon H. joutuu menetettyään poronsa. — c) Jyykeä, LES III 384—387. Jatkona *A:j* (vrt. edellä) ja *E-motiivi*. — d) Jyykeä, LES III 430—431. *Ašesædni* ja *Njavisædni*. — e) Balsfjord, LES II 228—229. Puutteellinen. Jatkona *A:k* (vrt. edellä).

C. Juttu kuussa olevasta ihmisestä t. kuun tervaajasta on lappalaisillakin yleinen (vrt. LMS 34, n:o 3). Inarinlappalaiset »juttelivat olleen erään elävän ihmisen haamussa, joka liikkui pimeässä ja varasteli mitä mistäkin» (IK 13). Tämän kuuhun tarttuneen olennon nimi on, kuten edellä on mainittu, *Attšen* l. *Aattšan*. Etelä-Varangin Rautavuonossa on kerrottu: *Hatsjædne* aikoi tyttärensä kanssa varastaa ja tappaa *Njavitsjædnen* lampaan. Illalla oli kirkas kuutamoinen, jolloin H. käski tytön muuttautua linnuksi ja lentää kuuta tervaamaan. Tytär tarttui sinne kiinni, ja hänet nähdään kuussa vieläkin terva-astioineen ja natureireineen. Äiti muuttui mustaksi kuoriaiseksi (Qv.-Sandb. 68—69). — Muissa toisinnossa puhutaan vain ylimalkaisesti kuuhun takertuneesta varkaasta.

D. Norjan Lapista on merkitty muistiin kaksi toisintoa sadusta, jossa esiintyy lehmän luista syntyvä talo (toinen luult. Tenolta: LES II 72—73, toinen Koutokeinosta: LES II 66—69): Leskimies, jonka vaimo on toisen variantin mukaan ollut *Njavesædne*, menee uusiin naimisiin *Haččesædnen* (*Haččesædnen*) kanssa. Edellisen vaimon tyttärellä (tyttärellä ja pojalla) on äidin perintönä lehmä (2 lehmää), jonka H. tappaa ja syö. Tyttö (lapset) menee äitinsä haudalle itkemään. Äiti antaa tyttarelle kehotuksen kerätä lehmän luut ja viedä ne päivän puolelle mäkeä (sekä lyödä niitä oksalla). Kun näin tapahtuu, siitä on seurauksena perillisten rikastuminen; toisessa toisinnossa mäelle syntyy komea kartano, jossa on kultaa ja hopeaa sekä kaikenlaista muuta rikkautta.

E. Satuun Tuhkimosta ja hänen kultakengistään ovat *Äččisædne* ja *Njavisædne* tai näiden tyttäret norjanlappalaisten kansanperinteessä siirtyneet. Tuhkimo on usein nimeltään *Nj.* ja hänen ilkeänä emäntänään ja kilpailijattarenaan on aina *A.*

Toisintoja: a) Varanki, LES I 64—67. Tuhkimolla, jonka nimeä ei mainita, ovat emäntinä *Acceēen*-neidot. — b) Luult. Teno, LES II 74—75. Tuhkimona *Haččesædnen* tytärpuoli. Sadun johdantona *D-motiivi* ja sen jatkona *F-motiivi*. — c) Koutokeino, LES II 68—69. Tuhkimona *Njavesædnen* tytär ja hänen kilpailijanaan *Haččesædnen* tytär. Tässäkin johdantona *D-* ja jatkona *F-motiivi*. — d) Jyykeä, LES III 190—191. Tuhkimon kilpailijana *Avædni*, joka muuttuu kiveksi. Johdantona *F-motiivi*. — e) Jyykeä, LES III 222—227. Eräs tyttö on *Ašesædnen* ja tämän tytärten *Ašan*-neitojen palveluksessa. — f) Jyykeä, LES III 386—389. Tuhkimo on *Njavesædnen* tytär. Johdantona *B:c* ja *A:j* (ks. yllä). — g) Balsfjord, LES II 129—131. Tuhkimo on *Äččisædnen* kasvattitytär. Jatkona *F-motiivi*. — h) Kaaresuvanto, LV II 198—199. *Njavesædnen* tytär ja *Äččesædnen* tytär. Johdantona *A:l*. — i) Kalfjord, LTKH 26—29. Tuhkimon nimi on norjalaisittain Kari Trestakk, hänen kilpailijansa on *Ašhenne*. — Vrt. myös LMS 19, n:o 510 A.

F. Kansainvälistä lainatavaraa on myös satu syöjättärestä, joka saa olla tovin kuninkaanpojan morsiamena houkuteltuaan oikean morsiamen hyppäämään laivasta mereen kulta-

koskeloksi. Kun kultakoskelo pyydystetään, se muuttautuu mm. värttinän hahmoon. Oikea morsian on *Njavisædnen* tytär ja syöjätär *Äëiisædnen* tytär. Viimeksimainittu poltetaan tai upotetaan. Satu on tässä asussa tunnettu vain Norjan Lapissa. Sekä luulajan- että turjanlappalaisilta on saatu yksi toisinto, mutta niissä ei esiinny ko. haltijattarien nimiä.

Toisintoja: a) Etelä-Varanki, Kotajoki, RK 186—192. Morsian on *Navisæn*-neito, kilpailijatar *Hättisæn*-neito. Huoneessa, jossa viimeksimainittu on asunut, tuntuu toukan haju. — b) Etelä-Varanki, Rautavuono, Qv.-Sandb. 70—76. Pitkä ja hyvä toisinto. Päähenkilöinä *Njavitsædnen* ja *Hatsjædnen* tyttäret. — c) Skjærvo, LEF 14—17. Morsiamen nimeä ei mainita, syöjätär *Hacciis-ædne*. — d) Luult. Teno, LES II 74—77. Johdantona D ja E:b (ks. yllä). — e) Koutokeino, LES II 62—67. *Navešen*-neito ja *Äëesæn*-neito. — f) Koutokeino, LES II 68—71. Johdantona D ja E:c (ks. yllä). — g) Jyykeä, LES III 188—191. *Navsædni* ja *Avsædni*. Johdantona E:d (ks. yllä). — h) Balsfjord, LES II 130—131. Oikea morsian nimetön, väärä morsian *Äëiisædnen* tytär. Johdantona E:g (ks. yllä). — i) Balsfjord, LES II 228—229. Johdantona B:e ja A:k (ks. yllä). — j) Ofoten, LES IV 494—495. Morsian nimetön, syöjätär *Äëëiisædne*. — k) Tysfjord (luulajanlappia), LES IV 494—497. Oikea morsian nimetön, väärä maahinen (*gani*). — l) Lumbovsk (turjanlappia), KLS 236, käännös 271—272. Päähenkilöiden nimiä ei mainita. — Vrt. LMS 17, n:o 403 A, FM 36, n:o 403 A.

G. Suonikylän ja Nuortijärven koltilla tapaamme *Aahtsekin* vielä tunnetussa »Koiran sadussa» (»Amor ja Psyke», vrt. FM 36, n:o 425, LMS 17, n:o 425), ks. KKS 170—175, 194—202. Kun vaimo löytää kadonneen, koiran hahmossa olleen miehensä, tämä on mennyt uusiin naimisiin *Aahtsekin* (A:n tyttären) kanssa. Mies tuntee lopulta vaimonsa, ja silloin A. parkaisee ja halkeaa. Suonikyläläisen toisinnon mukaan A:n tytär haljetessaan muuttuu suosirkaksi.

H. *Haccešen*-neito esiintyy eräässä »Kädetömän tytön» sadun (vrt. FM 64, n:o 706, LMS 22, n:o 706) Ruijan Näätämostä saadussa versiossa, joka on norjanlapin murteen mutta jonka kertoja on nimestä (Ondre Nikolajaš) päätellen ollut koltta. H. on pahansuopa ja kateellinen vaimo, joka saa aikaan sen, että hänen miehensä katkaisee kirveellä syyttömän sisarensa kädet. Saman sadun toisinto on saatu koltankielisenä Patsjoelta (LS 12—14), mutta siinä häijy vaimo on nimetön.

I. Jyykeästä on satu (LES III 286—293), jossa *Aseædni*-nimiset noita-akat pitävät kuninkaanpoikaa metsässä vankinaan. Eräs nuorukainen vapauttaa hänet apulaisensa kettu, jota noidat pelkäävät. Noidat lähtevät ajamaan karkulaisia takaa, mutta ennen aamun koittoa niiden on käännytävä takaisin, koska auringon paisteessa ne muuttuisivat kiviksi. Kettu saa palkkseen kaksi salvopässiä ja poika kuninkaalta hevoskuorman kulta- ja hopearahoja.

Niinkuin katsauksemme osoittaa, *Aahtsek*- I. *Äëëiisædne*-tarinoiden keskusalueena on Norjan Lappi. Vain revontulisadun ja »Koiran sadun» *Aahtsek*, nämä kolttalaiset erikoispiirteet, ovat täällä tuntemattomat. Norjan Lapissa on skandinaavisen ja suomalaisen saduston vaikutus ollut voimakkain; sen vuoksi siellä tavataan monia naapureilta kuultuja aiheita, joissa *Äëëiisædnekin* on sopivasti saanut sijansa. Norjanlappalais-italalappalaisella alueella A. on puolisolton syöjätär, joskus nimenomaan leskivaimo, mutta Luulajan Lapista alkaen häntä ruvetaan sanomaan staalon vaimoksi ja etelälappalaisilla hänen tilallaan on jo *Ruhteke*, *Rutege* I. *Luhtak*, joka nimi (saman yhteyteen kuuluu myös A:k-toisinnossa mainittu *Ludeædni*) tavallisesti palautetaan sm. *lutikka* sanaan. Kun staalolla on pohjoisempanakin puoliso, jonka nimityksistä yksi, *Njannja*, esiintyy sekä norjan- että turjanlapissa (vrt. HRSA 88), näyttäisi siltä, että *Äëëiisædne* on sekundäärinen staalon vaimon funktiossa.

Syöjättären (*h*)*acc-*, (*h*)*ačč-*alkuisen nimen etymologiasta ei voitane sanoa mitään. Paikoin norjanlapissa nimi äänteellisesti rinnastuu *ač'če* 'isä' sanaan,

mutta tämä yhtäläisyys on varmaan myöhäinen, ehkä kansanetymologiaan perustuva. Koltassa nimen vartaloon liittyy *-kka-, kuolanlapissa *-ek-tyyppi-nen johdin. *äččišædne*-tyypissä on ensin suffiksi -š (< *-ńóš), johon liittyvä -ædne (> -án tyypissä lpN *äččišán*, I *atšidžan* > *aattšan*) käsitettäneen yleensä itsenäiseksi sanaksi, samaksi kuin *æd'ne* 'äiti'. Selitys tuntuu varsin luonnolliselta, vaikka 'äitiä' merkitsevässä sanassa onkin geminaatta-n, kun taas sitä muistuttavassa jälkiliitteessä on yksinäis-n:ään palautuva edustus. Merkitystä voi olla sillä, että aivan samanrakenteisen sanan lpL *kälöji(e)tnē*, N *gälöjædne* 'käly' inarinlappalaisen vastineen *kaluenni* jälkiosa on geminaatallinen ja selvästi sama kuin *enni*, N *æd'ne* 'äiti' — ellei tämä sitten ole kansanetymologiaa. Vielä sopii mainita samaan tyyppiin kuuluva hyönteisen nimi N (Friis) *miedišædne*, I *miedaššen*, -š(š)in, *miäduš(š)ijn* 'mehiläinen' (vrt. *miettä* 'hunaja').

5. Saduissa *Äččišædnen* vastakohtana ja kilpailijattarena esiintyy *Njāvišædne* lukuisine nimivariantteineen (esim. Niels.: *njāvišædne*, *njāvišæbmě*, *njāvišæn*, *njāvižæn*). Tämä haltijatarolento on hyväluonteinen, mutta samalla hänelle on ominaista alistuvaisuus ja passiivisuus. Varsinkin kun muistamme, että Nj. osoittautui tärkeässä marjanpaimintakilpailussa hitaammaksi, ei ole ihmeteltävää, että norjanlapissa hänen nimensä on tullut merkitsemään hidasta, velttoa ja ymmärrykseltään heikkoa ihmistä, vars. naista: »olet kuin *njāviš*» (HRSA 109) tai »hidas kuin *njāvižás*» (RLV 115). Nimen levinneisyysalue ulottuu etelälapista inarinlappiin, jossa ainakin aikaisemmin on *Njivittšen-kälgu* [*kälgu* 'vaimo'] 'taioistaan tunnettu naispuolinen olento, josta kerrotaan *Attšenj-kalgun* yhteydessä' (HRSA 109) ollut tuttu. Tätäkään nimeä, jonka lopussa on äsken tarkastelemamme -ædne aines, ei käy tulkitseminen. Fjellner on puhunut vain omia kuvittelujaan kertoessansa, että Njavvis-ene haudattiin käärittynä poron pitkiin kaulanaluskarvoihin (*njavve*), joista hänen nimensä muka johtuu (LoL 335). Tietysti tämä etymologia on sinänsä yhtä hyvä kuin joku muukin.

6. Esillä olleissa yhdeksässä folkloretuotteessa, joissa Aahtsek t. *Äččišædne* mainitaan, on eräitä yksityiskohtia, jotka tavataan myös kolttien revontulisadussa. Sellaisia ovat: metsällä kulkijaa kielletään menemästä tiettyyn vaaraan; toteamus: »sinussa tuntuu sen ja sen haju»; talon syntyminen luista; tytön muuttuminen värttinäksi; kehoitus veden ammentamiseen; lankakerän perässä kulku (esiintyy myös kolttien »Koiran sadussa»). Pari revontulisadun piirrettä kohtaamme lisäksi ruotsinlappalaisten staalosaduissa. Eräässä luulajanlappalaisten jutelmassa staalo lähettää Luhtakin tuohia kiskomaan yhdeksän vaaran taakse (JSV 171), mikä muistuttaa Kaisa Gavrilovin revontulisadun alkua. Lenkopuun alitse menosta, jolloin kannettava jää puuhun, kertovat etelälappalaiset (ks. LV I 153—154). Kaikkikin nämä piirteet lienevät kuitenkin kansainvälisen luonteensa tai ylimalkaisuutensa vuoksi vailla todis-

tusvoimaa pohdittaessa kysymystä, onko revontulisadun motiivi koskaan osoittanut nykyistä laajempaa levintää *Äččisædne*-sadustossa tai lappalaisten kansanperinteessä yleensä. (Kertomukset siitä, kuinka revontulet tappavat tai melkein tappavat niitä pilkanneet, ovat kyllä yleisiä, mutta nehan eivät kuulu tähän.) Enemmän huomiota ansaitsee Naainasin tarun kohtalokkaan »päiväytymis»-aiheen sukeltautuminen esiin Jemtlannin lappalaisilla kosmologisessa tarinassa auringon tyttärestä (SLNy II 76—77). Haruzinin revontulisadun jatkona olevaa auringon tyttären satua muistuttaa lyhyt etelälappalainen kertomus vain sikäli, että kyseinen ylluonnollista alkuperää oleva neito menee naimisiin ihmisen kanssa. »Päiväytyminen» ilmenee siinä siten, että auringon tytär pyytää miestään kattamaan kodan savuaukon kolmena yönä. Mies lyö tämän laimin, ja aamulla vaimo katoaa. Fjellnerin saman aiheen perusteella sepittämässä runossa »Päive neita» neidon aamulla herätessä päivä paistaa kotaan pienen reiän kautta. Sanoen: »Voi, nyt näen isäni ja äitini silmät» auringon tytär rientää ulos ja häviää, ja kaikki hänen poronsa muuttuvat kiviksi (LL 100, 102, LoL 336). Vaikka tämäntapainen aihe on tuttu muualtakin — MOLTKE MOE (Qv.-Sandb. s. XX) viittaa Fjellnerin runoelman yhteydessä »Lippo ja Tapio» satuun, jossa Tapion tytär katoaa mieheltään, kun tähdet paistavat harvan havumajan lävitse (SKST 8—9) —, niin se näyttäisi olevan lappalaisten tarustossa joka tapauksessa ikivanha.

Kolttien revontulisadussa aurinko ja revontulet (= Naainas) asetetaan merkkillisellä tavalla toistensa yhteyteen, niillä on yhteinen puolisokin, mutta toisen valtakausi on päivällä, toisen yöllä, ja niiden samanaikainen näyttäytyminen koituu revontulille turmioksi. Sadunkertojan asenne molempiin on niin sanoaksemme positiivinen. Kuu on saduissa pikemminkin vihamielisten voimien edustaja tai tyysija. Että Aahtsek, *Äččisædne* on yhteydessä kuuhen, käy ilmi esittämästämme kildinin-, inarin- ja norjanlappalaisesta aineistosta, ja vastaavanlaisia uskomuksia on ainakin aikaisemmin esiintynyt myös ruotsinlappalaisilla, kuten osoittavat Fjellnerin maininnat, että Attjis-ene oli kuun lapsi (LoL 330) ja että A:n poika, nimeltään *Atsis*, olisi pilkannut isoisäänsä kuuta ja sen tähden sinkautettu sinne (mts. 333—334).⁵ Fjellnerin näkemyksessä kuun tytär Attjis-ene ja hänen vastakohtansa Njavvis-ene ovat lappalaisen kansanrunouden keskushenkilöt, joiden vaiheista hän näyttää hahmotelleen kokonaista eeposta. Aivan luonnollista näin ollen on, että hän samasti Njavvis-enen etelälappalaisten »Päive neitaan», auringon tyttären. Rinnastus ehkä onkin täysin oikeutettu. HALÁSZ on nim. v. 1884 saanut

⁵ Kun läheistä suhdetta pahoihin myyttillisiin olentoihin osoittaa myös sen käyttäytyminen syystalvesta t. joulun maissa »pyhän kuun» aikaan. Tarinoiden mukaan sekä verenhimoinen, puiden oksiin t. kodan katolle laskeutuva kuu (ks. esim. SLNy V 1—2, RK 94—95) että staalo yhtäläisesti suuttuvat äänenpidosta; eräissä toisainnoissa ihmisiä syövä staalo tällöin jopa muuttautuu kuuksi (ks. LS 20, käännös 61, LES II 668—671, 670—673).

luulajanlappalaisilta tiedon, että »*Njāvič-itnie* oli auringon tytär ja *Hācič-itnie* kuun tytär» (SLNy I 94). Täytyy kuitenkin kysyä, onko tieto aitoperäinen, vai perustuuko se kirjalliseen vaikutukseen. Olivathan Fjellnerin runoelmat ja tarinat olleet jo kauan tätä ennen tunnetut ja melkoisen huomion kohteena; niistä oli kirjoitettu sanomalehdissäkin, ja täydellisen laitoksen niistä oli v. Düben julkaissut v. 1873. Ruotsin Lapista myöhemmin saadut, toistaiseksi julkaisemattomat keruutulokset ehkä voivat valaista tätä tärkeää kysymystä.

Hyvin mielenkiintoisen rinnastuksen on Haruzin tehnyt yhdistäessään kolttien satujen *Naainasin* lännempänä esiintyvään *Njāvič*-nimeen (RL 351). Yhdistystä on äänteellisesti pidettävä täysin mahdollisena, kun otetaan huomioon, että myös *Aahtsek*, *Āččišædne* nimessä esiintyy toisistaan suuresti poikkeavia variantteja. Eri asia on sitten, kuinka miespuolinen Naainas sopii naispuolisen *Njāvišædnen* vastineeksi. Vai olisiko Fjellner osunut oikeaan kuvitellessaan auringon ja kuun tyttärien puolisoiksi *Njavvis* ja *Attjis*-nimisiä olentoja (LoL 330), jolloin *Njavvis-ene* ja *Attjis-ene* olisivat kirjaimellisesti tarkoittaneet näiden vaimoja. Haruzinin käsityksen hyväksyminen merkitsisi sitä, että *Njāvišædnen* olisi todellakin katsottava olleen samantapaisessa suhteessa aurinkoon tai revontuliin kuin *Āččišædne* on kuuhun. Hän siis olisi alkujaan auringon (sekä samalla revontulien) vaimo tai auringon tytär. Viitattakoon Haruzinin omaan pohdintaan RL 351—353.

Lopuksi sopii todeta, että myös käsitysten *Aahtekin* 1. *Āččišædnen* tai hänen tyttärensä muuttumisesta erilaisiksi vastenmielisiksi hyönteisiksi tms. täytyy laajan levintänsä nojalla kuulua lappalaisen kansanperinteen vanhimpiin kerroksiin, jos kohta ne sinänsä ovat laadultaan kansainvälisiä. Esim. edellä kohdassa 4F käsitellyn *Āččišædne*-sadun suomalaisessa vastineessa (SKST 86) syöjätär »palaessansa kisalsi kuitenkin vielä tukkia päästänsä, ja huusi: 'tukkani olkoot ilman itikoina, maan matoisina, tuonen toukkasina ihmisille i'än kaiken vaivaksi!'» Eräissä suomalaisissa ampiaisen syntyä koskevan loitsun toisinoissa niinkään kerrotaan, kuinka »poltetun Syöjättären jäännöksistä ovat syntyneet madot ja itikat» (SSL 190). Puhuessaan Hattisen galggon tyttären muuttumisesta sammakoksi Fellman huomauttaa mm.: »Äfven i Finland förtäljes enahanda sagor. Sålunda går i Tavastland en sägen, att grodan vore en förtrollad 'neitty' (flicka eller jungfru).»

Das Märchen vom Ursprung der Nordlichter bei den Skotlappen

Der Verf. veröffentlicht in finnischer Sprache zwei Varianten des in Rede stehenden Märchens, von denen die eine im Jahr 1890 auf russisch in CHARUSINS Werk »Russkie lopari« erschienen ist und die andere von einer Märchenerzählerin aus Suonikylä im Jahr 1953 ins Magnetophon gesprochen wurde. Eine wichtige Rolle in dem Märchen spielt eine mythische männliche Gestalt namens *Naainas*, aus dessen Blut, wie man sich vorstellte, das Nordlicht entstand. Die Gattin von *Naainas* ist eine Menschenfrau, deren Feindin eine *Aahtsek* genannte Megäre ist. *Naainas* stirbt, als versehentlich das Sonnenlicht auf ihn fällt, und seine Witwe wird danach die Gemahlin der Sonne. Im Märchen besteht ein merkwürdiger Zusammenhang zwischen der Sonne und dem das Nordlicht symbolisierenden *Naainas*. Die Variante von Charusin geht weiter als Erzählung von den Schicksalen einer Tochter, die der Sonne und ihrer Gattin geboren wird. Die Tochter lässt sich auf die Erde nieder und heiratet einen Hirten.

Die genannte *Aahtsek* bzw. *Äččisædne* ist ein fast im ganzen lappischen Gebiet bekannter weiblicher böser Geist. Ihr Gegenteil ist die gute Fee *Njåviš-* bzw. *Nåvišædne* (-ædne 'Weib'), deren Namen man überall sonst kennt, nur nicht im Russischlappischen. In dem Aufsatz wird das Vorkommen dieser Wesen in der lappischen Folklore betrachtet.

Man kennt insgesamt 10 Märchenmotive, in denen entweder sie beide oder *Aahtsek* allein anzutreffen ist.

Äččisædne steht in irgendeinem magischen Zusammenhang mit dem Mond. Die im Mond sichtbare Menschengestalt ist nach den Sagen gerade entweder *Äččisædne* oder ihre Tochter. Bei den Lappen Schwedens hat man im Jahr 1884 eine Angabe erhalten, wonach *Äččisædne* die Tochter des Mondes und *Njåvišædne* die Tochter der Sonne ist. Wenn diese Nachricht echt volkstümlich ist und nicht auf den Erzählungen und Gedichten fusst, die ANDERS FJELLNER (1795—1876) aufgrund lappischer Märchen und Glaubensvorstellungen verfasst hat, ist sie sehr wertvoll. Von der Sonnentochter, die einen Menschen heiratet, haben ausser den Skotlappen auch die Südlappen in Jämtland erzählt, so dass diese Sage jedenfalls echt und uralt ist. Wenn Charusin mit seiner Annahme, dass der Name *Naainas* im Nordlichtmärchen der Skotlappen eine Abwandlung des weiter westlich anzutreffenden Namens *Njåviš*, *Nåviš* ist, das Richtige trifft, so hätten wir darin einen wichtigen zusätzlichen Beweis dafür, dass *Njåvišædne* ursprünglich wirklich in einem ebensolchen Verhältnis zur Sonne oder zum Nordlicht gestanden hätte wie *Aahtsek*, *Äččisædne* zum Monde, d.h. dass sie die Gattin oder Tochter der Sonne gewesen wäre.

ERKKI ITKONEN